
BESEDILOSLOVNA PRIMERJAVA PISNE PRODUKCIJE TUJIH IN ROJENIH GOVORCEV SLOVENŠČINE

Raziskava poskuša odgovoriti na vprašanje, kako uspešni so tuji govorniki slovenščine pri samostojnem tvorjenju daljšega pisnega besedila, pri čemer mi kot merilo uspešnosti služijo besedila rojenih govorcev slovenščine. Obe skupini besedil primerjam po izbranih kriterijih; predvsem se osredotočam na besedilo-slovna kriterija kohezije in koherence. Raziskava poskuša odkriti, kakšni so nameni in razlogi za uporabo določenega kohezivnega sredstva, kako to sredstvo v besedilu učinkuje in kako bi lahko vplivalo na razumevanje smisla besedila.

1 Uvod

Jezik je v svoji temeljni funkciji sredstvo sporazumevanja, uresničevanje te funkcije pa od uporabnika jezika zahteva učinkovito tvorjenje in razumevanje besedil. Težave na vseh stopnjah usvajanja nekega jezika govornikom predstavljajo predvsem tvorjenje koherentnega besedila (prim. Lorenz 1999: 55–56). Tvorjenje besedila (v prvem ali drugem/tujem jeziku) je zahtevna in kompleksna naloga, saj od posameznika zahteva, da poleg posebnih družbenih norm in kodov, slovničnih pravil in zakonitosti ter seveda dovolj širokega osebnega slovarja pozna in upošteva tudi principe organizacije manjših jezikovnih enot v razumljivo in smiselno organizirano celoto.¹ Kompleksno besedilo (pisno ali govorno) lahko torej razumemo kot izraz posameznikove sporazumevalne zmožnosti v nekem jeziku.²

---

¹ Ti principi organizacije besedila sodijo v posameznikovo besedilno zmožnost, ki je del sporazumevalne zmožnosti. V literaturi je besedilna zmožnost definirana kot zmožnost oblikovanja pravilnega in smiselnega besedila in vsebuje znanje pravil za sestavljanje izrekov v besedilo, ta znanja pa sodijo na področje kohezije in koherence (Pirih Svetina 2000: 50).

² Razvita sporazumevalna zmožnost je glavni in končni cilj poučevanja slovenščine kot drugega/tujega jezika. Sporazumevalna zmožnost je znanje in vedenje, ki posamezniku omogoča, da se ustrezno in učinkovito sporazume v različnih realnih situacijah, tj. da lahko tvori in sprejema poljubno število besedil v različnih govornih položajih in za različne sporazumevalne potrebe (Pirih Svetina 2000: 45).

2 Metoda raziskave

V literaturi je prisotno prepričanje, da ne obstajajo absolutna merila, ki bi določala, kako bi moralo biti besedilo zgrajeno (prim. Fine 1994: 17). Absolutnosti merila se lahko na nek način izognemo s primerjavo konkretnih besedil; v primeru te raziskave sem v opozicijo postavila besedila tujih³ in rojenih govorcev⁴ slovenščine.

2.1 Besedila tujih govorcev

Besedila tujih govorcev slovenščine so nastala na enem izmed pisnih delov izpita iz znanja slovenščine⁵ na visoki ravni (izpitni rok: 6. april 2002), ki ga je opravljalo 23 kandidatov (devet žensk in trinajst moških). Kot motiv za opravljanje izpita je večina kandidatov (21) navedla zaposlitev.⁶ Izpite na visoki ravni tudi sicer večinoma opravljajo kandidati, ki za zaposlitev v Sloveniji potrebujejo potrdilo o znanju slovenščine, pri čemer jih ima večina visokošolsko diplomo medicinske fakultete.⁷ Tudi ta izpitni rok ni bil izjema, saj je pri vrsti šole kar 18 kandidatov navedlo medicinsko in eden farmaceutsko fakulteto; dva kandidata sta navedla jezikovno šolo, po en pa glasbeno akademijo in pravno fakulteto. Vsi prvi jeziki kandidatov pripadajo slovanski jezikovni skupini, od tega je deset kandidatov navedlo srbski jezik, devet hrvaškega, eden srbohrvaškega, eden makedonskega in dva ruskega. Prvi jezik kandidatov in njihov ciljni jezik, tj. slovenščina, izhajata iz iste jezikovne skupine, kar bi lahko zaradi sorodnosti jezikov imelo nekaj predvidljivih posledic. Prav gotovo so organizacijski principi gradnje besedila v obeh jezikih primerljivi, kar je lahko kandidatom v veliko pomoč (seveda ob predpostavki, da imajo besedilno zmožnost razvito v svojem prvem jeziku). Težave pa se lahko pojavijo v primerih, ko se določenih principov gradnje besedila (ali drugih slovničnih pravil) med jeziki ne da prenašati; na teh mestih lahko pride do negativnega jezikovnega prenosa, ki se kaže v napakah.

2.2 Besedila rojenih govorcev

Primerjalno skupino rojenih govorcev sestavlja trinajst študentov različnih fakultet ljubljanske univerze⁸ (štiri ženske in devet moških), ki so bili postavljeni pred isto jezikovno nalogo kot kandidati na izpitu. Pri analizi teh besedil je treba upoštevati, da so bila tvorjena v zelo netipični situaciji (pisna produkcija je bila izzvana z mojo

---

³ Tuji govorec slovenščine je govorec, ki se slovenščine uči kot tujega jezika z namenom, da bi ta jezik usvojil in se v njem znal tudi sporazumeti.

⁴ Rojeni govorec slovenščine je govorec, ki je usvojil slovenščino kot svoj prvi jezik.

⁵ Izpite na treh zahtevnostnih ravneh (osnovni, srednji in visoki) pripravlja in izvaja Izpitni center Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik; več o tem na strani <<http://www.ff.uni-lj.si/center-slo>>.

⁶ Poleg tega sta se pojavila še dva motiva: lastni interes in nadaljevanje šolanja.

⁷ Zdravniška zbornica Slovenije od tujih državljanov, ki bi želeli v Sloveniji opravljati zdravniški poklic, zahteva uspešno opravljen izpit iz znanja slovenščine na visoki ravni.

⁸ Ker sem želela pridobiti čimbolj nevtralno skupino, sem pazila, da vanjo nisem vključila slovenistov, slavistov in jezikoslovcev.

prošnjo) in za zelo specifičen namen (za prikaz besedilne zmožnosti, ne pa za sporazumevanje).

Študente sem izbrala zato, ker se mi zdijo dovolj primerljiva populacija s kandidati, ki izpit dejansko tudi opravljajo; primerljiva v tem smislu, da imajo približno enako stopnjo izobrazbe in do neke mere dokončno razvito stopnjo sporazumevalne oz. besedilne zmožnosti.

2.3 Jezikovna naloga

Jezikovna naloga, na podlagi katere so nastala analizirana besedila, je del izpita iz znanja slovenščine na visoki ravni, ki je sestavljen iz pisnega in ustnega dela. Pisni del je razdeljen na štiri dele, in sicer razumevanje govorjenih besedil, razumevanje zapisanih besedil, poznavanje slovničnih struktur in tvorjenje pisnega besedila. Izpit v celoti torej preverja vse štiri sporazumevalne dejavnosti, poleg tega pa tudi slovnično zmožnost kandidatov. Pri tvorjenju pisnega besedila (na podlagi te naloge sem pridobila besedila za raziskavo) se od kandidatov pričakuje, da »znajo napisati kakršnokoli besedilo za uporabne namene, v daljših besedilih (esej) pa znajo glavno temo razviti in jo ustrezno izpeljati« (Ferbežar in Pirih Svetina 2002: 28).

Pri tvorjenju pisnega besedila sta kandidatu na voljo dve iztočnici, od katerih izbere eno in ob upoštevanju navodil ter dodatnih vprašanj napiše daljše besedilo. Po vsebini sta temi (v primeru te raziskave Službena selitev v drugo državo, Starši na daljinsko upravljanje) kandidatom vsebinsko blizu, kar jim lahko pri tvorjenju pomaga,⁹ saj problematiko dobro poznajo, ker so jo najverjetneje tudi sami občutili.

Naloga na izpitu iz znanja jezika naj bi bile avtentične, kar pomeni, da bi morale spodbujati tiste jezikovne dejavnosti, ki so v vsakdanjem življenju realne in jih mora posameznik obvladati za uspešno sporazumevanje. Za to nalogo pa ne morem reči, da je avtentična, saj kandidate postavlja v nerealno jezikovno situacijo, besedila pa so tvorjena z namenom dokazati lastno besedilno zmožnost, ne pa dejansko sporazumeti se.¹⁰ Tvorjeno besedilo je izraz kandidatove besedilne zmožnosti v slovenskem jeziku, vendar gre pri tem samo za testno obliko te zmožnosti, ki se razlikuje od realne.¹¹ Zaključki in spoznanja, do katerih sem prišla z analizo, bi se verjetno razlikovali od zaključkov, do katerih bi prišla z analiziranjem besedil, ki bi bila tvorjena za realno jezikovno rabo, tj. za dejansko sporazumevanje s pisnimi besedili.

⁹ Kandidati morajo o izbrani temi predstaviti svoje mnenje, ga utemeljiti, opisati svoje izkušnje in konkretne primere, kar je lažje storiti, če je tematika vsebinsko jasna.

¹⁰ Naloga namreč preverja, ali znajo kandidati jasno oblikovati nekoliko kompleksnejše besedilo; dejansko preverja njihovo besedilno zmožnost.

¹¹ Na sporazumevalno zmožnost posameznika sklepamo preko performance, tj. aktualne jezikovne rabe v aktualnem dogodku (Ferbežar 1999: 423); specifična izpitna situacija pa odseva v do neke mere specifičnih rezultatih, ki jih poimenujemo testna performanca (Pirih Svetina 2000: 54).

2.4 Omejitve (in možne izboljšave) metode

Vzorec besedil je majhen, saj sem v analizo zajela le en izpitni rok (23 kandidatov) in 13 študentov, iz česar ne morem sklepati ne na značilnosti tvorjenja vseh kandidatov, ki opravljajo izpite na visoki ravni, ne na značilnosti tvorjenja celotne populacije študentov. Primerjalna skupina študentov je nehomogena (tako po starosti, spolu kot smeri izobrazbe) in kot taka ne more dati enotnih kriterijev za primerjavo. Skupini nista izenačeni ne po spolu ne po smeri izobrazbe ne po starosti. Te pomanjkljivosti bi se dalo preseči z večjim in bolj reprezentativnim vzorcem, ki bi lahko zadostil tudi kriteriju homogenosti v skupini in med skupinama. Stvar odločitve pa je, po katerem kriteriju bi skupino homogenizirali; ena od možnosti bi bila, da v skupino tujih govorcev zajamemo kandidate z istim prvim jezikom, ki bi imeli enako smer izobrazbe in bi bili približno isto stari. Primerjalna skupina rojenih govorcev pa bi se po vseh parametrih (razen po prvem jeziku) ujemala s skupino tujih govorcev.

Ena od pomanjkljivosti metode so tudi subjektivne interpretacije uporabljenih kohezivnih sredstev, njihovega učinka in pomena. To bi se dalo objektivizirati tako, da bi besedila interpretiralo več prejemnikov; iz primerjave posameznih interpretacij bi lahko dobili bolj objektivne, bolj veljavne in bolj jasne zaključke.

Težavo predstavlja tudi neavtentična jezikovna naloga in neprimerljivost okoliščin nastanka obeh skupin besedil; besedila tujih govorcev so bila tvorjena na izpitu iz znanja slovenščine, tj. v izpitni situaciji, ki ima za kandidate tudi življenjske posledice in jo lahko razumemo kot stresno; besedila rojenih govorcev pa le na mojo prošnjo in v neizpitni situaciji. Primerljivost rezultatov je zato precej problematična. Morda bi bilo bolje vsaj rojene govorce postaviti pred avtentično jezikovno nalogo, po drugi strani pa večjo primerljivost zagotavlja ravno enak tip naloge. Najbolje bi bilo, če bi obe skupini besedil nastali zaradi realnih sporazumevalnih potreb; taka besedila bi odražala resnično in dejansko besedilno zmožnost v slovenščini; s tem pa bi presegli tudi neprimerljivost okoliščin nastanka besedil.

3 Besedilo in kriteriji besedilnosti

V analizi izhajam iz definicije besedila, kot sta jo postavila Beaugrande in Dressler (1992: 12), ki pravi, da je besedilo komunikacijska pojavitev, ki izpolnjuje sedem kriterijev besedilnosti. Dva od teh sta usmerjena k besedilu samemu, njegovi površinski in globinski strukturi (kohezija, koherenca), ostalih pet pa k uporabniku besedila (namernost, sprejemljivost, informativnost, situacijskost, medbesedilnost), tj. tvorcu in prejemniku.

3.1 Kohezija

Pri koheziji »gre za način, kako so sestavine površinskega besedila, se pravi besede, kot jih dejansko slišimo ali vidimo, znotraj niza med seboj povezane« (Beaugrande in Dressler 1992: 12). Sestavine površinskega besedila se povezujejo na podlagi

slovničnih oblik, kar pomeni, da kohezija temelji na slovničnih odvisnostih (prav tam). Van de Velde (1989: 190) kohezijo opredeli kot skladenjsko organizacijo niza povedi, torej lahko trdimo, da je kohezijo moč prepoznati s pomočjo skladenjskih zakonitosti, ki površinskemu besedilu vsiljujejo svoje organizacijske vzorce in pripomorejo k stabilnosti besedila kot sistema (Beaugrande in Dressler 1992: 41).

Raziskovanja kohezivnih vezi pri tvorjenju pisnega besedila v drugem/tujem jeziku se je lotil G. Lorenz (1999), ki trdi, da je uporaba kohezivnih vezi zelo vidno področje, kjer lahko zaznamo slog pisanja tujih govorcev nekega jezika (prav tam: 57). Med drugim predstavi tudi teorijo kontrastivne retorike, ki izhaja iz trditve, da težave pri organiziranju besedila izvirajo iz razlik v organizacijskih principih med prvim in drugim/tujim jezikom. Po drugi strani pa trdi, da ta teorija ne drži, saj veliko odklonov od pričakovanega pri tvorjenju besedila sploh ni motiviranih s prvim jezikom (ne gre torej za negativne interference), ampak so primanjkljaji najbolj razvidni na leksikalnem in skladenjskem področju, kamor spadajo tudi kohezivne vezi, ki signalizirajo slovnične odnose in povezave (prav tam).

3.2 Koherenca

Beaugrande in Dressler (1992: 13) s koherenco označujeta načine, na katere so komponente besedilnega sveta (pojmi in odnosi med njimi), na katerih temelji površinsko besedilo, medsebojno dostopne in relevantne in tako zagotavljajo kontinuiteto smislov, kar je pogoj za smiselnost celotnega besedila (prav tam: 65). Koherenca torej predstavlja osnovo besedila, je temeljna besedilna kategorija (Ožbot 1999: 56–57).

Lorenz (1999) trdi, da je prepoznavanje koherence v zapisanem besedilu odvisno od prepoznavanja logičnih relacij, ki jih uvajajo kohezivne vezi. V tem primeru je koherenca res temeljna kategorija besedila, kohezija pa ji samo pomaga pri vzpostavljanju kontinuitete smisla. Pri tem pa mora tvorec besedila predvideti, katere kohezivne vezi bi najbolje predstavile odnose, ki jih želi sporočiti, prejemnik pa mora biti sposoben kohezivne vezi prepoznati in jih uporabiti pri analiziranju odnosov v besedilu. Pri konstruiranju smisla pa lahko prejemniku poleg kohezivnih vezi pomaga tudi shranjeno védenje o svetu. Koherenca je torej subjektivna kategorija, ki ni lastnost besedila, saj nastane šele ob sprejemanju besedila oz. njegovi interpretaciji. Koherenca kot kontinuiteta smislov namreč izhaja iz interakcije med védenjem, ki je predstavljeno v besedilu, in shranjenim védenjem o svetu, ki ga ima posameznik.

4 Analiza besedil

V analizi sem se ukvarjala z različnimi kohezivnimi vezmi, ki sem jih razdelila v tri večje skupine, in sicer ponavljanje, nadomeščanje in junkcija. Poskušala sem tudi ugotoviti, ali površinska organiziranost besedila vpliva na organiziranost smisla besedila, tj. koherenco.

4.1 Ponavljanje

Kohezivnih vezi, ki pripomorejo k natančnosti besedila in poudarjajo sorodnost med deli besedila s ponavljanjem, je več vrst. Beaugrande in Dressler jih poimenujeta ponovna pojavitev, delna ponovna pojavitev, paralelizem in parafraza (1992: 45–50).

4.1.1 Ponovne pojavitve

Funkcija ponovnih pojavitev je vzpostavljanje kontinuitete med deli besedila in s tem ustvarjanje in ohranjanje besedilne kohezije in koherence. To se kaže v obeh skupinah besedil. Ponovne pojavitve so namreč najenostavnejši (in za tuje govorce tudi najzanesljivejši) mehanizem, s katerim lahko gradimo površinsko, s tem pa tudi (če gre obenem za leksikalno in pomensko ponavljanje) globinsko oz. pomensko strukturo besedila. Uporaba ponovnih pojavitev je lahko tudi strategija gradnje besedila. Predvidevamo lahko, da tvorec (tu mislim predvsem na tuje govorce slovenščine) pozna le določen izraz za neko pojavnost, ki ga ne zna (ali pa si ga v izpitni situaciji ne upa) ne parafrazirati ne nadomestiti z za-obliko ipd., zato ga uporablja ves čas in na ta način kompenzira pomanjkljivost lastne jezikovne zmožnosti. Učinke takšne uporabe lahko razumemo zelo različno (poudarjanje tvorčevega mnenja, zmanjšana informativnost ipd); seveda pa gre pri tem za subjektivne interpretacije, ki dopuščajo možnost drugačnega pogleda. Tu opozarjam še na to, da vsi končni učinki uporabe kohezivnih vezi ponavljanja s strani tvorcev verjetno niso bili namerni in načrtovani.

Dom ni samo hiša, ali stanovanje, **dom** pa je tisoč podrobnosti s katerimi naredimo naše stanovanje prijetnim in udobnim (BTG14).¹²

Tvorec si tu skuša odgovoriti na vprašanje, kaj mu pomeni *dom*. Ponovno ponavljanje te besede njegovo mnenje okrepi. Predvidevamo pa lahko tudi, da tvorec ni poznal rešitve z veznikom (*ampak, pač*), ki bi omogočil izpad ponovne pojavitve besede *dom*. Zato je primanjkljaj v jezikovni zmožnosti kompenziral z enostavno ponovno pojavitvijo. To je tudi lep primer nenameranega učinka: tvorec se je z uporabo ponovne pojavitve skušal izogniti napaki, dosegel pa je, da to pojavitve (lahko) razumemo kot poudarjanje mnenja.

Ena od pomanjkljivosti rabe ponovnih pojavitev je zmanjšana informativnost. To se zgodi takrat, ko sta tako površinska kot pomenska struktura besedila funkcionalni tudi brez te pojavitve. Ponavadi se pojavijo v isti ali v zaporednih povedih v določenem delu besedila. Razlogi za tovrstno ponavljanje v besedilih tujih govorcev so lahko različni: lahko je to želja po ohranjanju »rdeče niti«¹² pripovedovanja, lahko pa gre strategijo tvorjenja besedila; predvidevamo lahko, da tvorec ne pozna druge

---

¹² Besedila tujih govorcev označujem z BTGx, besedila rojenih govorcev pa z bRGx. Primeri iz besedil so izpisani dobesedno z vsemi napakami, prav kako v BTG nisem upoštevala popravkov izpitne komisije.

besede ali pa se jo boji uporabiti, ker se zaveda, da koda ne obvlada najbolje in zato raje ostaja pri tistem, za kar je prepričan, da zna.¹³

Deklicina **mami** je zdravnica, in dela, verjetno, v bolnišnici. **Mami** preveč dela na poklicu in se vrne doma utrujena iz dežurstva. **Mami** potem naredi vse hišne delave in pripravi kosilo ... (bTG20).

Tudi v besedilih rojenih govorcev sem naletela na primere, ko me je ponovna pojavitev zmotila do te mere, da sem jo interpretirala kot pojavitev, ki zmanjšuje stopnjo informativnosti, razlog pa sem iskala v tvorčevi nepazljivosti pri hitrem zapisovanju misli.¹⁴

V primeru, da bi kaj takega slišala od svojega **otroka**, bi se globoko zamislila in poskušala odstraniti vzroke za tako razmišljanje **otroka** (bRG5).

Ob ponovnih pojavitvah v besedilu se ustavimo tudi, če leksikalna pojavitev ne pomeni hkrati tudi pojmovne pojavitve. Na tako rabo sem, presenetljivo, naletela v enem od besedil rojenih govorcev.

Zelo sem žalostna, da morajo biti otroci sami doma, še posebno tisti, ki živijo v **mestih**, saj ne morejo sami v **mesto**, ker preži toliko nevarnosti (bRG3).

Pri obdelavi takih mest v besedilu se mora prejemnik potruditi, saj ponovna pojavitev besede mesto ne pomeni več kraja, kjer stanujemo, ampak dejavnost, ki jo lahko opravljamo v mestnem središču (*gremo v mesto* – po nakupih, na igrišče, na pijačo s prijatelji, ipd.). Taka pomanjkljivost v organiziranosti kohezije lahko vpliva tudi na besedilno koherenco, saj se lahko, če z dodajanjem lastnega védenja ne zapolnimo te površinske napake, smisel besedila izgubi. Vendar v tem primeru smisel besedila ostaja razviden in povezan.

4.1.2 Delne ponovne pojavitve

Težave pri delnih ponovnih pojavitvah se v besedilih tujih govorcev pojavljajo predvsem na mikro ravni – pri strukturah in besedotvorju.

Po poklicu sem zdravnik, **prišel sem** iz Hrvaške in razlike se mi ne zdijo velike. /.../ Pravzaprav mi je **prihod** lahek, zato ker je Slovenija na višji demokratični ravni in standard življenja je boljši kot v Hrvaški (bTG3).

Z rabo delne ponovne pojavitve (*prišel sem – prihod*) tvorec v besedilu vzpostavi površinsko in pomensko povezavo. Pri tem pa uporabi strukturo *prihod mi je lahek*, ki je v slovenščini nenavadna.

Na besedotvorni ravni prihaja do negativnega jezikovnega prenosa. Tvorec v naslednjem primeru poskuša iz samostalnika *bolezen* izpeljati pridevnik *bolan*. V sloven-

¹³ Ocena, ki jo bo tvorec dobil na izpitu, je lahko zaradi uporabljanja nebogatega besedja nekoliko slabša, ne more pa biti negativna, ker je besedje slovensko in pravilno (kar pa ni zagotovljeno ob uporabi parafraze ali za-oblike, ki jih ne obvlada najbolje, saj bi tam zelo hitro napravil napako).

¹⁴ Pri tem nikakor ne gre za napako, pojavitev izpostavljam samo zato, ker se mi zdi strukturno in pomensko nefunkcionalna in kot taka tudi odveč (še enkrat opozarjam, da gre tu za subjektivno interpretacijo).

ščini je ta izpeljava sicer možna, a tvorec je ni uporabil pravilno. Pri tem si je verjetno pomagal s svojim prvim jezikom. V hrvaškem oz. srbskem jeziku lahko iz samostalnika *bolest* izpeljemo pridevnik *bolestan*. Po istem ključu je tvorec tu iz samostalnika *bolezen* izpeljal pridevnik *bolezan*.

Menim, da deklicin oče je brezposlen, saj je, morda, **bolezan** od hude **bolezni**, ali je **bolezan** zaradi psihičnih razlogi ... (bTG20).

4.1.3 Paralelizem

Paralelizem kot način oz. princip gradnje besedila na mikro ravni tujim govorcem ponuja neko varnost, saj omogoča uporabljanje znane strukture, ki se jo da napolniti z ustreznimi izrazi; na tak način se izognejo morebitnim napakam, ki bi izhajale iz neke druge, nepoznane strukture. Paralelizem ima zaradi načina ponavljanja tudi neke vrste čustven naboj. Če upoštevam vsebino tem, ki je tujim govorcem vsebinsko blizu, saj se neposredno dotika njihovih življenj, je raba paralelizmov pričakovana.

Če pa se seliš v »drugi svet« moraš biti prepričan, **da si pripravljen sprejeti novo mentaliteto, da si pripravljen spoštovati navade tega sveta**. In seveda, **da si pripravljen govoriti jezik tega naroda** in spoznavati njegovo kulturo (bTG6).

Tvorec tu navaja različne dejavnosti, ki jih mora storiti posameznik, ko se preseli v tujino; naštevanje je omogočeno s ponavljanjem iste strukture (*da si pripravljen + glagol*).

4.1.4 Parafraza

Parafraza isto vsebino pove z drugačnim izrazom in prejemniku na ta način v obdelavo ponuja zanimivejše gradivo.

V današnjem času je zelo težko najti **zaposlitev**. Večina ljudi je brez **službe** in so prisiljeni, da gredo delati v tuje dežele, ker druge izbire ni. Služba v tujini prinaša pozitivne in negativne strani. Za večino **delo** v tujini pomeni boljši zaslužek in s tem višji standard (bTG4).

V tem primeru je tvorec parafraziral dva pojma. In sicer *zaposlitev – služba – delo* in *tuje dežele – tujina*¹⁵ V tem in podobnih primerih lahko parafrazo interpretiramo s stališča prekrivne koreferenčnosti (različne leksikalne pojavitve imajo v besedilu enak pomen). Večina tujih govorcev parafraze uporablja na tak način.

V besedilih rojenih govorcev so se parafraze v večinoma pojavljale v primerih, ko so tvorci hoteli natančneje določiti ali opisati pojem in so ga zato izrazili z več besednimi pojavitvami, kar se na površini kaže kot dvojna formula, ki je na meji med paralelizmom in parafrazo.

¹⁵ Ta parafraza je nekako na meji ponovne pojavitve.

Institucije in organizacije nas oštevilčijo in razosebijo, zlijemo pa se s tokom večine in postanemo neopazni (bRG2).

4.2 Nadomeščanje

V jeziku obstajajo tudi kohezivne vezi, ki omogočajo, da se besedilo skrajša, poenostavi, da postane bolj stabilno, gospodarno in učinkovito. Ene od teh so v besediloslovju poimenovane za-oblike, kontinuiteto pa vzdržujejo tako, da v besedilu nadomeščajo polnopenske izraze. Od tvorca (in prejemnika) besedila pa zahtevajo nekoliko več preciznosti in občutka za jezik kot kohezivna sredstva ponavljanja.

V besedilih tujih govorcev se pri uporabi za-oblik pojavljajo napake, in sicer večinoma na mikro ravni, kar pomeni, da tvorec izbere napačen zaimek oz. prislov ali pa ju uporabi v napačni obliki ali sklonu. Napake so v večini primerov posledica negativnega jezikovnega prenosa; niso pa tako hude, da bi motile kontinuiteto smisla.

Mirnejši in boljši **svet** gradimo vsi skupaj, pa se bomo v **njemu** počutili dobro in srečno (bTG1).

Moja žena je direktor slovenskega podjetja v Bosni. Zaradi izjemno dobrih rezultata v Bosni povabili so **je** na delo v Sloveniji. Lahko povem, da za **jo** nema nobenih problemov ... (bTG11).

Ob 6ih grem na **poklic** in **tamo** delam ... (bTG20).

Oziroma da v svoji državi ne morem dobiti službe grem **tamo, kjer jo lahko dobim** (bTG1).

Raba za-oblik v funkciji zgoščevanja besedila je smiselna, kadar brez težav razpoznamo koreferirajoči polnopenski izraz. V takšnih primerih je besedilo tudi učinkovito. V nekaterih primerih obdelave obeh skupin besedil pa mora prejemnik v iskanje reference vključiti več obdelovalnega potenciala. Tvorci včasih uporabijo za-obliko, a polnopensko besedo ali besedno zvezo, na katero se le-ta nanaša, je treba poiskati v drugem delu besedila ali pa celo izven njega, velikokrat v iztočnici (medbesedilnost) ali pa z inferiranjem. Učinek, ki so ga tvorci z rabo za-oblike hoteli doseči, se v teh primerih izgubi v iskanju reference. V takih primerih je lahko ogrožena tudi kontinuiteta smisla besedila.

Eden od tujih govorcev je besedilo začel takole:

Iz tega, kar je povedala sklepam, da ona v resnici pogreša starše (bTG16).

Eden od rojenih govorcev pa takole:

Osebnostno mislim, da je **to** tipična izjava otroka 21. stoletja (bRG2).

V obeh primerih tvorca izhajata iz iztočnice (in navodil ob njej), kjer neka deklica (*ona*) govori o svoji družini (*to je tipična izjava*). Brez poznavanja iztočnice prejemnik ne more vzpostaviti smisla, ker v besedilu samem ne more najti reference, ki bi vsebinsko izpolnila uporabljeni za-oblike. Tu gre torej za dejavnike, ki kažejo na

medbesedilnost. Zaradi nepopolne površinske strukture je lahko ogrožena tudi koherenca.¹⁶

Včasih je potrebno referenco iskati na drugem koncu besedila, kar je za obdelavo tudi zelo moteče in lahko zniža stopnjo sprejemljivosti. Če se prejemnik ne potrudi dovolj, pa je lahko ogrožena tudi koherenca.

Besedilo bTG2 se začne takole:

Ko se soočim podobne teme, teme **preselenja ali potovanja v tuje države**, postanem vedno vesela, zato ker rada potujem. Ampak razumem, da ne bi to bilo očitno vsjm ljudjem. Nekateri ljudje **imajo velike družine** in zato ne gre samo za enega človeka, ampak za vse člane družine. In **to** povzroča veliko sprememb v življenju, katerih se ne veselijo vsi ljudje (bTR2).

Zaimek *to* zaradi bližine navežemo na glagolsko besedno zvezo *imeti velike družine*. Smiselno pa se navezuje na samostalniško zvezo *preselenje ali potovanje v tuje države*. V tem primeru za-oblika ni pripomogla k učinkovitosti in jasnosti besedila, saj mora prejemnik v obdelavo besedila vnesti veliko pozornosti in obdelovalnega potenciala.

Na podoben problem sem naletela tudi v besedilu rojenih govorcev. Primer je iz začetnega dela besedila (bRG3):

Ideja starši na daljinsko upravljanje je ena izmed mnogih idej, ki jih imajo otroci, katerih **starši niso nikoli prisotni oziroma jih ni nikoli doma**. /.../ Upam, da tega pojava ne doživim, ker že tako sovražim **globalizacijo in z njo nove planetske izzume**. Grozno.

Naslednji odstavek pa tvorec začne z mislijo:

Moj predlog bi bil, da naj ljudi, ko so že v srednji šoli, seznanijo s **tem problemom**, da bodo pripravljene ...

Pojavitev *tem problemom* se ne navezuje na *globalizacijo in nove planetske izzume*, kot bi lahko sklepali iz stališča kohezivne organiziranosti, ampak na problem otrok, katerih *staršev ni nikoli doma*. Da bi prejemnik to ugotovil, mora pregledati celo besedilo še enkrat in tako odkriti ustrezen koreferirajoči izraz.

4.3 Junkcija

Beaugrande in Dressler obravnavata junkcijo po razredih junktivov oz. povezovalcev kot površinskih namigov (1992: 58), ki v besedilu izražajo različna razmerja in povezujejo enote znotraj stavka ali pa med njimi. Sama se pri analizi omejujem na proučevanje razmerij na medstavčni ravni, in sicer bom na tem mestu predstavila samo nekaj primerov konjunkcije.

Menim, da so konjunktivna razmerja najbolj elementarna in univerzalna, saj lahko besedilne enote, če ne znamo drugače, povežemo tako, da jih enostavno navezuje-

¹⁶ V primeru izpitne situacije poznavanje iztočnice seveda ni vprašljivo, saj je prejemnik izpitna komisija, ki nalogo pozna. Ker gre za besedila, tvorjena na izpitu, pa je tudi malo verjetno, da bi jih v obdelavo dobil kakšen drug prejemnik, zato se smisel kljub površinski pomanjkljivosti ohranja.

mo drugo na drugo, (te strategije tvorjenja so se s pridom posluževali tuji govorcev). Prejemnik pa razmerje med temi enotami lahko odkriva na podlagi smisla celotnega besedila, na podlagi besedilnega védenja in lastnega védenja o svetu.

Ob analiziranju razmerij v besedilih tujih govorcev sem naletela na primere, ko bi lahko razmerje, izraženo z vezalnim junktivom interpretirali kot vzročno-posledično (podobno tudi v besedilih rojenih govorcev). Junktiv *in* bi lahko v večini primerov zamenjali z junktivom *zato*. Pri tem pa ne gre za napake, ampak samo za možnost interpretacije drugačnega razmerja, kot ga nakazuje uporabljeni junktiv.

Starši zmeraj delajo, pogosto tudi v drugi državi **in** nimajo časa za svoje otroke (bTG18).

Napake pri junkciji v besedilih tujih govorcev večinoma izhajajo iz negativnega jezikovnega prenosa.

To naj bi bila **in** moja rešitev problema (bTG18).

In tedaj so se spet začela dežurstva. **Tudi** delava **in** honorarno pa radi tega prostega časa imava zelo malo (bTG21).

Junktiv *in* je v obeh primerih napačen in strukturno nefunkcionalen, pri čemer gre za prevod iz srbskega oz. hrvaškega jezika, kjer je taka raba pravilna.

5 Sklep

Na začetku raziskave sem predvidevala, da se bo največ razlik med obema skupinama besedil pokazalo pri rabi za-oblik in junktivov. Predvidevanja so se le delno uresničila, kajti do razlik je prišlo tudi pri kohezivnih vezeh ponavljanja; večinoma zaradi strategij tvorjenja tujih govorcev, na katere je vplivala predvsem izpitna situacija. Na izpitu se kandidati pri tvorjenju besedila držijo ustaljenih in njim znanih poti, kar pomeni, da uporabljajo besede (ponovne pojavitve) in strukture (paralelizem), za katere so prepričani, da jih obvladajo, in jih po potrebi ponavljajo. Tako se izognejo napakam in obenem kompenzirajo primanjkljaj v lastni jezikovni zmožnosti. Pri delnih ponovnih pojavitvah se primanjkljaji pri tujih govorcih kažejo predvsem pri besedotvorju in rabi struktur, kjer tudi zaradi negativnega jezikovnega prenosa prihaja do napak. Na mikro ravni se težave in napake pri tujih govorcih pojavljajo tudi pri rabi za-oblik¹⁷ (napačna izbira, napačen sklon ipd.), pri junkciji pa predvsem pri gradnji (zahtevnejših) stavčnih struktur. V globalnem smislu tuji govorcev s površinsko in globinsko organizacijo besedila večinoma nimajo težav (od predvidevanju, da imajo razvito besedilno zmožnost v svojem prvem jeziku, jim podobni principi organizacije besedila pomagajo tvoriti besedilo v ciljnem jeziku, tj. slovenščini), več težav pa se pojavlja na mikro ravni.

Razlike med obema skupinama besedil so predvsem v tem, da tuji govorcev delajo napake pri površinski organizaciji besedila (kar bi lahko vplivalo tudi na globinsko strukturo), rojeni govorcev pa ne. Različne kohezivne vezi pa v obeh skupinah besedil opravljajo svojo osnovno funkcijo (vzpostavljanje kontinuitete, zgoščevanje besedila, izražanje različnih razmerij). Pri rojenih govorcih sem v površinski organizaciji

¹⁷ Pri rabi za-oblik se v obeh skupinah besedil pojavljajo težave pri razbiranju koreferirajočega izraza.

sicer opozorila na nekaj pomanjkljivosti, ki pa izhajajo iz moje subjektivne interpretacije in ne pomenijo napak, pač pa le neko možnost izboljšave.

Raziskava je poskušala odgovoriti na nekaj vprašanj, obenem pa je odprla še nekatera nova. Besedilno zmožnost kot del sporazumevalne zmožnosti se da razvijati. Vprašanje pa je, na kakšen način in s kakšnimi tipi nalog (od začetne do izpopolnjevalne stopnje) in nenazadnje, kako to besedilno zmožnost preveriti z avtentično jezikovno nalogo (in ali je to v izpitni situaciji sploh možno).

6 Literatura

Beaugrande, Robert Alain in Dressler, Wolfgang Ulrich, 1992: *Uvod v besediloslovje*. Ljubljana: Park.

Burazer, Lara, 1999: Pojem substitucije v besediloslovni obravnavi glagolskih oblik kot kohezivnih prvin. *Vestnik* 33/1–2. 121–130.

Burazer, Lara, 2000: Junkcija v obravnavi kohezivne vrednosti glagolskih oblik. *Vestnik* 34/1–2. 175–181.

Ferbežar, Ina, 1999: Merjenje in merljivost v jeziku. (Na stičišču jezikoslovja in psihologije: nekaj razmislekov.) *Slavistična revija* 47/4. 417–435.

Ferbežar, Ina in Pirih Svetina, Nataša, 2002: *Izobraževalni programi: Izobraževanje odraslih. Slovenščina za tujce*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Gorjanc, Vojko, 1998: *Besediloslovni vidiki slovenskega znanstvenega jezika. Magistrska naloga*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Lorenz, Gunter, 1999: Learning to Cohere: Casual Links in Native vs. Non-Native Argumentative Writing. Bublitz, W. (ur.): *Coherence in Spoken and Written Discourse: How to Create it and How to Describe it: Selected Papers from the International Workshop on Coherence, Ausburg, 24.–27. 4. 1997*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 55–73.

Ožbot, Martina, 1999: Besedilna koherenca in njena prevodoslovna relevantnost. *Uporabno jezikoslovje* 7/8. 56–70.

Pirih Svetina, Nataša, 2000: *Razvoj jezikovne zmožnosti pri usvajanju slovenščine kot drugega jezika. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Schlamberger Brezar, Mojca, 1998: Vloga povezovalcev v diskurzu. *Jezik za danes in jutri*. 194–202.

Van de Velde, Roger G., 1989: Man, Verbal text, Inferencing and Coherence. Heydrich, W. (ur.): *Connexity and Coherence: Analysis of Text and Discourse*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 240–255.